

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Юрій Миколайович ТУРОВЕЦЬ,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
solo_7@list.ru

УДК 343.97 (477)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ ПОЛІГРАФА ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Проаналізовано проблемні аспекти щодо можливості використання у кримінальній процесуальній діяльності правоохоронних органів методу невербальної діагностики правдивості показів за допомогою поліграфа для розкриття, розслідування та профілактики злочинної діяльності. На основі порівняльного аналізу поглядів вітчизняних та зарубіжних учених у галузях криміналістики та судової експертизи окреслено основні проблемні аспекти використання поліграфа, аргументовано позицію щодо необхідності врегулювання нормативно-правового забезпечення запровадження та використання поліграфа при проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих дій, визначено шляхи вирішення теоретичних та практичних аспектів проблеми в рамках нового кримінального процесуального законодавства України. Проаналізовано технічні можливості використання поліграфа з метою розслідування злочинів. Обґрунтовано тактичну необхідність розпізнання неправдивих показань при розслідуванні злочинних діянь за допомогою поліграфа. Також розкрито власні позиції з цього приводу та надано конкретні пропозиції із вдосконалення чинної нормативно-правової бази, яка регламентує порядок і можливість використання криміналістичних науково-технічних засобів для досягнення мети кримінального судочинства.

Ключові слова: поліграф (детектор брехні), психофізіологічна експертиза, експерт, спеціаліст, вербальна та невербальна інформація, досудове розслідування, кримінальне судочинство.

Загрозливі виклики сьогодення у глобалізованому світі, які стосуються різноманітних криміногенних проявів транснаціональної злочинності, складна соціально-

економічна та нестабільна політична ситуація не оминають нашу державу. Саме тому питання боротьби та протидії злочинному світу є орієнтирами для реформування системи гарантування загальнонаціональної державної безпеки в цілому та безпеки кожного громадянина зокрема. Досягнення науки і техніки активно впроваджуються криміналістикою та використовуються на практиці для розробки нових методів боротьби і профілактики різноманітних злочинних проявів. Серед таких є обговорення нових підходів у практиці судових та правоохоронних органів з отримання вербальної та невербальної інформації за допомогою технічного приладу під назвою поліграф. Цей технічний пристрій на теренах нашої держави вже досить тривалий проміжок часу активно використовують недержавні структури. Крадіжки, розкрадання, неправомірні дії працівників, зловживання службовим становищем, використання службових можливостей з власною метою — серйозна проблема багатьох комерційних структур, яка веде до зменшення прибутку та ефективності роботи підприємства. Проте існування низки чинників, таких як загроза розголошення різноманітної конфіденційної комерційної інформації, міжособистісні конфлікти, сприяє тому, що керівники підприємств часто не звертаються до правоохоронних органів, а користуються послугами приватних фірм з перевірки працівників на поліграфі, який може чітко, об'єктивно та швидко допомогти розібратись у ситуації та надати відповідь на багато питань.

Приємно відзначити, що за допомогою поліграфа вже проводиться робота щодо запобігання та боротьби із корупцією в органах державної влади. Останні повідомлення в ЗМІ підтверджують те, що із вказаною метою посадовці найвищого рівня Міноборони України, МВС України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України систематично проходять перевірку на детекторі брехні (поліграфі) [1].

Настав час правоохоронній системі України отримати позитивний ефект від використання нових методів отримання невербальної інформації при розкритті та розслідуванні злочинних діянь за допомогою поліграфа. Але, на думку багатьох науковців та практиків, усе ж існує низка пересторог та проблемних аспектів, які не дозволяють повною мірою впровадити поліграф у діяльність правоохоронців з метою кримінального судочинства.

З метою подальшого розвитку криміналістики необхідно ознайомитись і порівняти практики використання поліграфа у різних країнах з метою кримінального судочинства та вивчити проблемні питання, які виникають з цього приводу, що дасть можливість проаналізувати ефективність та дієвість досліджуваного методу отримання значущої для розслідування інформації. Зрозуміло, що процес впровадження поліграфа у роботу правоохоронних органів може дещо уповільнитись у зв'язку із низкою несприятливих факторів: через напружену геополітичну ситуацію на сході України, проведення масштабної антитерористичної операції та складне соціально-економічне становище нашої держави. Окрім цього, для впровадження поліграфа у кримінальну процесуальну діяльність потрібне законодавче унормування процесуальних гарантій його використання при проведенні психофізіологічної експертизи.

У зв'язку з тим, що у наукових дослідженнях не приділяється достатньої уваги теоретичним розробкам криміналістичних особливостей використання нових нетрадиційних методів отримання важливої для розслідування злочинів інформації із застосуванням поліграфа, виникла необхідність проведення наукових розвідок у цьому напрямку.

Проблема допустимості використання поліграфа з метою кримінального судочинства для теорії криміналістики не нова, адже давно привертає увагу багатьох науковців. Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників-криміналістів, які приділяли увагу у своїх роботах досліджуваній проблематиці, слід відзначити таких: Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, О. В. Белошнина, І. Є. Биховський, В. К. Весельський, А. Ф. Волинський, П. І. Гуляєв, Л. Ф. Іванова, С. В. Ігнатов, Г. А. Злобін, В. В. Золотих, Д. В. Зотов, І. С. Зубрилов, В. І. Камінська, С. Б. Коваленко, В. І. Комісаров, Я. В. Комісарова, А. М. Ларін, А. Р. Лонцакова, І. Ф. Машленко, В. М. Мешков, Э. Л. Носенко, В. А. Образцов, І. Ф. Пантелеев, В. Л. Попов,

С. В. Поповічев, Л. І. Полтавцева, Н. А. Селіванов, М. С. Строгович, Д. С. Хижняк, С. Д. Цомає, А. Є. Федюнін, С. В. Шепелева та інші.

Питанням окремих аспектів проблеми з використання спеціальних можливостей поліграфа з метою кримінального судочинства України займалися у своїх дослідженнях О. Г. Боднарчук [2], А. Ф. Волобуєв [3], Л. Д. Удалова [4], Н. І. Клименко [5], О. В. Линник [6], М. М. Ржевська [7], О. М. Скрябін [8], Т. А. Лешкович [9], І. Ю. Сопілко, А. О. Лігоцький [10], В. М. Тертишник [11], Ю. І. Холодний [12] та ін.

Проте, незважаючи на вищезгадані наукові праці вітчизняних дослідників, комплексних досліджень щодо можливості використання поліграфа в Україні не проводилось, що суттєво стримує ефективне використання останніх новітніх розробок науки і техніки у боротьбі зі злочинністю.

З прийняттям у новій редакції Кримінального процесуального кодексу України процес реформування кримінальної юстиції не припиняється, оскільки низку положень, які розроблені та обґрунтовані науковцями для застосування на практиці чинним кримінальним процесуальним законом не враховано.

Метою статті є визначення можливості та криміналістичних особливостей використання з метою кримінального судочинства України одного із нетрадиційних криміналістичних методів отримання невербальної інформації із застосуванням поліграфа, в т.ч. у формі проведення психофізіологічної експертизи, а також аналіз наявних проблемних питань та пошук шляхів їх вирішення.

Враховуючи зростаючі загрози сучасного світу, вкрай потрібними стають технології, які спроможні захистити інфраструктуру і громадян від злочинних посягань. Бажання сказати неправду може мати різні причини та наслідки. Намагання уникнути відповідальності за порушення закону є головною причиною брехні. Для виявлення правдивості слів (показів) можуть застосовуватись різні нетрадиційні методи та підходи. У практичній діяльності правоохоронних органів виявлення неправди може коштувати життя однієї або навіть тисяч людей. Під неправдою (брехнею) часто розуміють висловлення неправильного твердження з метою уникнення відповідальності та введення в оману.

Можливість проаналізувати та використати емоційні реакції, зміну психофізіологічного стану підозрюваного, обвинуваченого або підсудного, який володіє важливою для слідства інформацією, вже давно привертала увагу вчених-криміналістів та практичних працівників. Психологами була помічена залежність психофізіологічного стану особи від ситуації реального викриття у вчиненні злочину, а тому за допомогою цієї залежності стало можливим проведення досліджень психофізіологічних станів особи та визначення правдивості її слів. Для прикладу, до уваги при дослідженнях брались посилене потовиділення або сухість у ротовій порожнині як реакція на запитання про причетність до вчинення злочину та ін. Ці ознаки не завжди свідчать про те, що людина каже неправду, однак можуть вказати на її емоційне збудження та відхилення від норми психофізіологічних реакцій.

Перспектива запровадження нових розробок та ефективних засобів криміналістичної техніки, використання науково-технічних можливостей сучасних приладів діагностики достовірності вербальної та невербальної інформації з метою оптимізації та підвищення якості досудового розслідування є принципово важливим пріоритетом реформування системи кримінального судочинства України на цьому етапі. Вже понад п'ятнадцять років у нашій державі активного вжитку з метою приватного сектору економіки та не процесуальної діяльності окремих правоохоронних і контролюючих державних органів набув прилад під назвою поліграф (від грец. πολυ — багато і γράφω — писати, синонім: детектор брехні, лай-детектор) [13].

Психофізіологічні дослідження, які можуть бути проведені за допомогою поліграфа, є однією із форм використання криміналістичних методів та технічних засобів виявлення неправдивих свідчень чи показів.

Окремі науковці-криміналісти виділяють певні проблемні аспекти застосування поліграфа як можливого технічного засобу, за допомогою якого можна отримати криміналістично значущу інформацію при розслідуванні злочинних діянь.

Варті уваги думки Г. В. Маляр, яка порушує низку проблемних питань щодо можливостей використання поліграфа у кримінальному судочинстві України, серед яких — законодавча нерегламентованість використання поліграфа (детектора брехні), невизначеність у підзаконних нормативно-правових актах виду експертного дослідження, при якому можливе використання поліграфа; відносною є допустимість ймовірних питань з правової та морально-етичної точки зору; сумнівною є достовірність результатів перевірки показів на поліграфі та ін. [14].

О. М. Скрябін вважає, що застосування поліграфа при розслідуванні злочинів можливе лише у процесуальній формі з дотриманням принципів кримінального процесу. Однак проблемними аспектами, що потребують вирішення, науковець вважає необхідність доповнення Кримінального процесуального кодексу України статтями, які будуть чітко регламентувати підстави для проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа, особливості взаємодії спеціаліста-поліграфолога із учасниками кримінального провадження, а також зазначає про необхідність вирішення питання підготовки фахівців поліграфологів, визначення для них кваліфікаційних вимог, порядку та підстав отримання дозволу на проведення відповідних експертиз та комплектації кваліфікованими кадрами експертно-криміналістичних підрозділів МВС України [8].

Так, С. В. Шепелева у своїх дослідженнях розглядає питання про застосування з метою розслідування науково-технічних засобів, у т.ч. поліграфа, які допомагають виявити неправду та дозволяють суду безпосередньо сприйняти процес отримання показань, сприяють виникненню ефекту присутності. Серед особливостей застосування поліграфа вона виділяє потребу його використання у тих випадках, коли відсутня будь-яка інша можливість оцінити достовірність показів. По-перше, коли повністю відсутня можливість отримати потрібну інформацію, оминаючи конкретну особу. По-друге, коли отримання необхідної інформації можливе і без поліграфа, проте супроводжується величезними витратами матеріальних ресурсів і/або часу чи потребує значної кількості осіб. По-третє, терміново потрібне отримання необхідної інформації і ніякий інший спосіб не може забезпечити потрібного швидкого результату [15].

На нашу думку, інформація, яка може бути отримана за допомогою поліграфа, завжди має ймовірний та відносний характер, а тому не може бути доказом по справі. Проте все ж основне завдання поліграфа полягає у його спрямованості на здобуття орієнтуючої для розслідування інформації, що сприятиме чіткому вибору засобів і методів перевірки версій розслідування та обранню найбільш оптимального комплексу слідчих дій і оперативно-розшукових заходів для якнайшвидшого встановлення істини по справі.

Як стверджує Л. Ф. Іванова, дані, отримані при допиті, пов'язаному із застосуванням поліграфа, повинні оцінюватись у сукупності із результатами інших слідчих дій, які проводяться по кримінальній справі, так як вони мають орієнтуючий характер [16]. Т. А. Лешкович зазначає, що отримана інформація при проведенні психофізіологічної експертизи за допомогою поліграфа є непрямим доказом та лише підтверджує суб'єктивну значущість конкретних стимулів, які можуть вказувати на наявність прихованої інформації про обставини злочину або на щирість відповідей на поставлені запитання [9].

Л. Д. Удалова також висловлює пропозиції щодо можливості та доцільності використання поліграфа як одного з методів інструментальної діагностики емоціональної напруженості (ІДЕН) допитуваного. При цьому науковець акцентує, що результати, отримані від застосування поліграфа, можуть використовуватись слідчим лише як орієнтовна інформація, а матеріали застосування поліграфа (стрічки, записи) можуть не долучатись до справи. Вона зазначає, що вербальна інформація може бути отримана за допомогою поліграфа, а тому у ході розслідування злочину має бути передбачено тестування на поліграфі тільки тих осіб, які добре усвідомлюють суть того, що відбувається і добровільно на це погоджуються. Також для участі в допиті має бути

дозволено залучення фахівця-психолога, який виконуватиме функції оператора поліграфа, висновки якого доводяться до відома не лише ініціатора проведення допиту, але й особи, яка допитується [4].

С. Д. Цомая у своєму науковому дослідженні доводить, що практично значущі обґрунтовані пропозиції про допустимість використання у кримінальному судочинстві поліграфа як науково-тактичного засобу можуть бути використані в у мовах дії КПК Російської Федерації, зокрема, завдяки тому, що в законі з'явився такий доказ як висновок і покази спеціаліста [17]. На нашу думку, розширення сфери застосування науково-тактичних засобів із врахуванням новацій Кримінального процесуального кодексу України [18] свідчить також про значні можливості отримання нових способів фіксації інформації, зокрема, через долучення як доказів висновку спеціаліста (поліграфолога).

Російський дослідник С. В. Поповічев скептично оцінює можливість використання поліграфа з метою кримінального судочинства та підкреслює, що в інструментальному методі детекції брехні має місце низка невирішених протиріч: недостатньо розробляються технології і методи, необхідні для проведення поліграфічних перевірок, при цьому роль потреби в безпеці суб'єкта визначена достатньо чітко (А. Маслоу, П. В. Симонов), а її вплив на результати поліграфічного тестування вчені відмічають у своїх роботах (С. Абраме, Р. Девіс, П. Екман), однак емпіричних досліджень, які підтверджували б цей факт, не достатньо. Тому важливою є розробка діагностичного інструменту для визначення характеристик задоволення потреби в безпеці суб'єкта, які впливають на вірогідність розповсюдження брехні в ході опитування із застосуванням поліграфа [19].

Поділяючи думки Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, Ю. Г. Корухова, Є. Р. Росинської [20, с. 360–366], у свою чергу, ми пропонуємо вирізняти такі проблемні аспекти використання поліграфа з метою кримінального судочинства: законодавчого унормування, технічний, тактичний та морально-етичний.

Щодо проблемного аспекту законодавчого унормування використання поліграфа, то питання є дискусійним та потребує детального аналізу. Враховуючи євроінтеграційний вектор та демократичні тенденції удосконалення української правової системи, потрібно керуватись основоположними принципами міжнародного та національного законодавства.

По-перше, Конституція України у ст. 28 заклала гарантії права кожного на повагу до його гідності, тобто ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, а також жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям [21]. Таким чином, використання поліграфа можливе лише за згодою допитуваної (випробовуваної) особи, оскільки у протилежному разі дії працівників правоохоронних органів щодо отримання інформації за допомогою цього технічного пристрою будуть вважатись неправомірними та протизаконними.

По-друге, Конвенція про захист прав людини та основних свобод, ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р. [22], включає низку положень, які не суперечать принципам використання поліграфа з метою кримінального судочинства, а саме: п. 3 ст. 6 Конвенції визначає право кожного, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважатись невинуватим доти, доки його вину не буде доведено згідно із законом. Стаття 3 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод від 22 листопада 1984 р. містить норму, формулювання якої надає широкі можливості та спонукає використовувати поліграф для встановлення нововиявлених обставин чи фактів, які беззаперечно доводять наявність судової помилки. У такому разі особа, яка зазнала покарання в результаті безпідставного засудження, одержує відшкодування згідно із законом відповідної держави [23, с. 942].

На думку О. М. Скрябіна, правова основа для використання поліграфа у кримінальному судочинстві України має певне законодавче забезпечення:

1) ст.ст. 71, 107 КПК України, які передбачають можливість участі спеціаліста при проведенні слідчих дій і застосування технічних засобів для збирання, фіксації та використання доказової інформації;

2) у переліку заборон, передбачених ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, не міститься перешкод для використання поліграфа як технічного засобу для проведення опитування осіб;

3) інші нормативно-правові акти (наприклад, Закон України “Про міліцію” (п. 11, 12 ст. 11), Закон України “Про судову експертизу” (ч. 4 ст. 7, ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 10) тощо) [8].

На нашу думку, поліграф також може бути інструментом (технічним засобом) для проведення різного роду експертних досліджень. Однак, поліграф може використовуватись тільки спеціалістом-поліграфологом — особою, яка володіє певними знаннями та навиками, щоб розшифрувати та розтлумачити (роз’яснити) для слідства і суду невербальну інформацію, отриману за допомогою цього технічного засобу. Як вдало підкреслює І. І. Брус, основне завдання такого спеціаліста в юрисдикційній діяльності полягає у розширенні практичних можливостей відповідних фахівців щодо виявлення, фіксації (закріплення) та вилучення доказів; наданні пояснень із питань, що потребують спеціальних знань; зосередженні уваги на певних обставинах справи при здійсненні функціональних повноважень слідчими, прокурорами, суддями, адвокатами та іншими учасниками кримінального процесу; участь у зборі інформації, яка необхідна для розгляду справи та слідчих і судових дій [24]. Ми підтримуємо висновки, висловлені Т. А. Лешкович про те, що обов’язковою умовою проведення психофізіологічної експертизи із використанням поліграфа має бути заява про згоду опитуваної особи на таке дослідження, а юридичними підставами можуть слугувати:

1) ч. 1 ст. 332 КПК України — ухвала суду про доручення проведення експертизи, винесена за результатами розгляду клопотання сторін кримінального провадження або потерпілого;

2) ч. 2 ст. 332 КПК України — ухвала суду про доручення проведення експертизи, винесена незалежно від наявності клопотання при умові, коли суду надані декілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не зміг усунути виявлені суперечності;

3) ст. 244 КПК України — ухвала слідчого судді про доручення проведення експертизи, винесена за результатами розгляду клопотання сторони захисту;

4) ч. 1 ст. 243 КПК України — постанова слідчого, прокурора про залучення експерта для проведення експертизи, в тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого;

5) ч. 2 ст. 243 КПК України — договір про проведення експертизи між стороною захисту та експертом [9].

Певні позитивні кроки впровадження поліграфа у діяльність правоохоронних органів (для внутрішнього користування) у нашій державі вже зроблені та існує можливість оцінити їх дієвість на практиці. Зокрема у діяльність підрозділів МВС України впроваджено Інструкцію про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп’ютеризованих пристроїв реєстрації психофізіологічних реакцій людини) [25], а у роботі Міністерства доходів і зборів України також використовують інструкцію щодо застосування комп’ютерних поліграфів, яка визначає, що основною метою проведення опитування за допомогою поліграфа є отримання ймовірної та орієнтувальної інформації (іншим шляхом її отримати неможливо), для використання в діяльності щодо попередження та виявлення корупційних та інших протиправних дій з боку працівників, гарантування їх безпеки та захисту від незаконних посягань, пов’язаних із виконанням службових обов’язків, зняття з них безпідставних звинувачень або підозр [26].

Враховуючи зазначене, все ж маємо констатувати, що у напрямку унормування досліджуваного нами проблемного питання не вистачає одного — чіткого закріплення

положень у Кримінальному процесуальному кодексі України щодо можливості використання поліграфа з метою кримінального судочинства.

До Верховної Ради України сьомого скликання Геннадієм Москалем було внесено законопроект, яким пропонувалось доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) з метою кримінального судочинства № 2521 [27]. Враховуючи ту обставину, що Г. Г. Москаль не балотувався до Верховної Ради України на позачергових виборах 2014 року, можна припустити, що згаданий законопроект ще певний час не викликатиме інтересу та підтримки в українських законотворців допоки черговий народний обранець не спробує лобювати подібну законодавчу ініціативу.

Щодо технічного аспекту проблеми, то варто зазначити, що поліграф є технічним приладом (сукупністю приладів), який фіксує фізіологічні відхилення від норми реакцій організму людини. Зауважимо, що він фіксує не брехню, а емоційний неспокій (стрес), який виникає з приводу висловлення неправдивих показів допитуваним (свідком, обвинуваченим, підсудним).

Поліграф фіксує за допомогою семи датчиків фізіологічні дані чотирьох типів: дихання (верхнє та нижнє), кров'яний тиск, частоту серцебиття, електричний опір шкіри.

Дія сучасного поліграфа передбачає відображення таких графіків фізіологічних показників людини:

- 1) фазова складова шкірно-гальванічної реакції;
- 2) тонічна складова шкірно-гальванічної реакції;
- 3) плетизмограма (реєстрації роботи серця через периферійні кров'яні судини);
- 4) артеріальний тиск (реєстрація роботи серця за допомогою пневмоманжети);
- 5) дихання грудне (реєстрація змін грудей);
- 6) дихання діафрагмове (реєстрація змін об'єму живота);
- 7) рухова активність (реєстрація міміки обличчя і загальної активності м'язів тіла випробовуваного);
- 8) реєстрація мовного сигналу;
- 9) тахограма (реєстрація частоти серцевих скорочень);
- 10) маркери, які визначають моменти пред'явлення оператором стимулів, реєстрація артефактів, оперативна експертна оцінка реакцій, зміни відповіді випробовуваного [28].

На нашу думку, застосування психофізіологічного дослідження за допомогою поліграфа є унікальним способом отримання важливих даних для розслідування злочинного діяння саме через поєднання вербальної та невербальної інформації.

Варта уваги думка О. П. Ващук, яка серед джерел невербальної інформації виділяє:

- 1) анатомічні дані людини у статиці (скелет людини, з'єднання кісток, м'язи тіла, нервова система, органи чуття, серцево-судинна система, інші внутрішні органи; дані про стать, зріст, вік, статуру, ходу, колір волосся; дані про поведінку, характер, звички, інтереси, схильності, темперамент і т.п.);
- 2) динамічні дані зовнішності людини (дані про рух тіла в цілому; дані про рух обличчя; дані про колір шкіри і т.п.) [29].

Сучасний поліграф є точним приладом, який достовірно відображає психофізіологічний стан організму особи, яка піддається його дії. Звичайно, що цей факт безспірний, оскільки поліграф — це комплекс приладів, які вже тривалий час використовуються у медицині та при проведенні психофізіологічних експериментальних досліджень.

З точки зору достовірності та надійності результатів застосування поліграфа, тактичний аспект вирішальний, а тому визначається можливістю отримання за допомогою поліграфа зрозумілої інформації про причини психофізіологічних реакцій випробовуваного (допитуваного). Вирішення цього проблемного аспекту обумовлюється необхідністю передання випробовуваному інформації таким чином, щоб вона вплинула

вибірково і викликала найбільш сильну емоційну реакцію лише у чітко встановлених випадках, які можуть мати однозначне пояснення [20, с. 362–363].

На нашу думку, тактична складова можливості використання поліграфа з метою кримінального судочинства також полягає у тому, що його можна застосовувати при проведенні низки оперативно-розшукових заходів та слідчих дій (пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання; пред'явлення для впізнання за фотознімками; допит; обшук; слідчий експеримент та ін.) з метою отримання орієнтуючої інформації, при визначенні напрямку та плануванні розслідування (визначення пріоритетності та черговості проведення слідчих дій та інших заходів), при встановленні можливої причетності до вчинення злочину тих чи інших осіб, при розкритті злочинних інсценувань (крадіжок, грабежів та розбійних нападів; самогубств; дорожньо-транспортних подій та ін.). Варто зауважити, що при використанні поліграфа слідство повинно цікавити не стільки достовірність відповідей випробовуваного (допитуваного), оскільки встановлення тієї обставини, чи володіє особа певною інформацією, яка цікавить слідство та чи може пояснити, яким чином вона їй стала відомою.

У своїх наукових дослідженнях М. М. Ржевська висловлює думку про етичну бездоганність методу інструментальної діагностики емоційної напруги людини за допомогою поліграфа, про що говорить факт виключно добровільної основи його застосування [8].

Морально-етичний аспект проблеми виявляється у тому, наскільки відповідає моральним принципам суспільства можливість застосування поліграфа та отримання відповідної інформації за його допомогою з метою кримінального судочинства. Можемо зауважити, що противники цього методу отримання криміналістично значущої інформації, на нашу думку, не дають чітких та обґрунтованих пояснень щодо їх категоричного несприйняття цього методу. Варто лише констатувати, що жоден противник поліграфа не може вказати, яким саме нормам моралі та етики суперечить його застосування та що саме принижує гідність людини.

Перш за все потрібно зауважити, що встановлено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого під час провадження дізнання, досудового слідства чи в суді (ст. 384 КК України). Саме тому неправдиві (брехливі) свідчення є аморальними, а виявлення цього факту може відновити справедливість.

Здебільшого неправдиві покази (брехня) у кримінальному процесі є умисною дією особи, спрямованою на фальшування або умисну неправдиву інтерпретацію тих чи інших подій та фактів. Тому будь-яке фальшування відомостей, які мають значення для повного, об'єктивного та справедливого судочинства, не може визнаватись моральною та етичною дією. Саме поліграф може стати тим лакмусовим папірцем, який допоможе встановити істинність подій у розслідуваній справі, притягнути до відповідальності винних осіб та сприяти дотриманню високих етичних принципів здійснення кримінального судочинства у нашій державі.

Потрібно вирішувати проблему використання поліграфа з метою кримінального судочинства України комплексно:

1) необхідно розробити систему використання поліграфа в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності правоохоронних органів, а саме: створити належну нормативно-правову базу, відпрацювати прийоми та рекомендації (орієнтовні питання, процес підготовки та проведення) щодо проведення опитування за допомогою поліграфа, розробити методiku оцінки та аналізу інформації (матеріалів), яка може бути отримана із допомогою досліджуваного методу, визначити випадки, в яких дозволено та заборонено використання поліграфа, визначити коло осіб, які не можуть піддаватись перевірці на поліграфі, встановити вікові та фізичні обмеження, розробити кваліфікаційні вимоги до спеціалістів-поліграфологів та методiku їх підготовки, опрацювати та розглянути можливість впровадження нових технічних розробок та засобів, які з більшою точністю зможуть ідентифікувати неправдиві (брехливі) показання;

2) створення системи правового регулювання можливості використання методу невербальної діагностики правдивості показів за допомогою поліграфа для розкриття,

розслідування та профілактики злочинної діяльності має неабияке практичне значення для вирішення досліджуваної проблеми. Потребують внесення змін не тільки норми Кримінального процесуального кодексу України, а й низка підзаконних нормативно-правових актів, зокрема накази Міністерства юстиції України, МВС України, якими затверджено інструкцію про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз, інструкцію про порядок проведення атестації судового експерта експертно-кваліфікаційними комісіями Міністерства юстиції України, положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів [30; 31; 32] тощо, в частині доповнення вказаних рекомендацій положеннями про проведення психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа, визначення її об'єкта, завдань та орієнтовного переліку вирішуваних питань, встановлення відповідних кваліфікаційних вимог для експерта-поліграфолога та визначення порядку проведення його атестації. Для того, щоб не виникало сумнівів у достовірності отриманої інформації при опитуванні (допиті) за допомогою поліграфа, варто передбачити можливість його використання лише як отримання орієнтуючої інформації для розслідування.

Тільки після вирішення всіх проблемних питань стане можливим використання поліграфа у практичній діяльності правоохоронних органів з метою кримінального судочинства України.

Список використаних джерел

1. Волонтери підняли ефективність Міністерства оборони та допомогли посилити військо — Президент [18.11.2014, 15:34] [Електронний ресурс] Офіційне представництво Президента України. — URL : <http://www.president.gov.ua/news/31608.html>.
2. Бондарчук, О. Г. Використання поліграфа (детектора брехні) для попередження корупції у кримінально-виконавчій системі: досвід Росії та українські реалії / О. Г. Бондарчук // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 4 [Електронний ресурс] Порівняльно-аналітичне право. — URL : <http://www.pap.in.ua/4/7/Bodnarchuk%20O.H..pdf>.
3. Волобуєв, А. Ф. Про використання поліграфа при розслідуванні злочинів [Текст] / А. Ф. Волобуєв // Криміналістика XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2010 р. — Х. : Право, 2010. — 832 с.
4. Удалова, Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / Л. Д. Удалова. — К., 2007. — 33 с.
5. Клименко, Н. Можливості використання в розслідуванні злочинів деяких нетрадиційних криміналістичних та спеціальних знань і методів [Текст] / Н. Клименко, О. Клецов // Право України. — 1998. — № 1. — С. 95–103.
6. Линник, О. В. Використання поліграфа при розслідуванні злочинів у кримінальному судочинстві України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / О. В. Линник. — Ірпінь, 2013. — 21 с.
7. Ржевська, М. М. Можливості, умови та шляхи застосування поліграфа при виявленні та розслідуванні злочинів / М. М. Ржевська // Забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства і дізнання : матеріали Міжн. наук.-практ. Інтернет-конференції, 2012 [Електронний ресурс] Кафедра уголовно-правових дисциплин Луганского государственного университета внутренних дел имени Э. А. Дидоренко. — URL : <http://www.corg-lguvd.lg.ua/dok313.html>.
8. Скрыбин, О. М. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві України / О. М. Скрыбин // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. — 2014. — Вип. 1, Том 3. — С. 189–194 [Електронний ресурс] Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Юридичні науки”. — URL : http://lj.kherson.ua/2014/pravo01/part_3/1-3_2014.pdf.
9. Лешкович, Т. А. Форми використання поліграфа у кримінальному провадженні України / Т. А. Лешкович // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.:

- Юриспруденція. — 2013. — № 6-1, Том 2 [Електронний ресурс] — URL : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmgu_jur_2013_6-1\(2\)_48.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmgu_jur_2013_6-1(2)_48.pdf)
10. Сопілко, І. Ю. Основні напрями формування ключових показників комунікативної діяльності спеціалістів-поліграфологів на шляху втілення концепції всезагального управління якістю / І. Ю. Сопілко, А. О. Лігоцький [Електронний ресурс] Електронна бібліотека юридичної літератури PRAVOZNAVEC.COM.UA — URL : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/5290/%B2>.
11. Тертышник, В. М. Нетрадиционные способы и формы собирания и исследования доказательств при расследовании преступлений [Текст] / В. М. Тертышник — Х. : Изд-во Харьк. Ин-та внутр. дел, 1994. — 560 с.
12. Холодный, Ю. И. Полиграфы (“детекторы лжи”) и безопасность. Справочная информация и рекомендации [Текст] / Ю. И. Холодный. — М. : Мир безопасности, 1998. — 96 с. — Серия “Библиотека полиграфа”. Вып. 1.
13. Поліграф [Електронний ресурс] Вільна енциклопедія “Вікіпедія”. — URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Поліграф>.
14. Маляр, Г. В. Використання детектора брехні в Україні — про що мовчить закон / Г. В. Маляр [Електронний ресурс] Українська правда. — URL : <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/09/23/6998462>.
15. Шепелева, С. В. Тактика допроса лиц имеющих установку на дачу ложных показаний [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / С. В. Шепелева. — С-Пб., 2001. — 22 с.
16. Иванова, Л. Ф. Психолого-тактические аспекты предъявления для опознания в уголовном судопроизводстве России [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / Л. Ф. Иванова. — Челябинск, 2007. — 21 с.
17. Цома, С. Д. Правовое регулирование и доказательственное значение применения научно-технических средств в уголовном судопроизводстве [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / С. Д. Цома. — М., 2007. — 23 с.
18. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Текст] // Голос України. — 2012. — № 90-91. — 19 травня.
19. Поповичев, С. В. Взаимосвязь потребности в безопасности субъекта и вероятность распознавания лжи в опросе с применением полиграфа [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психолог. наук : спец. 19.00.01 “Общая психология, психология личности, история психологии” / С. В. Поповичев. — М., 2011. — 18 с.
20. Криминалистика [Текст] : учебн. для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Норма, 2007. — 944 с.
21. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30 — Ст. 41.
22. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР [Текст] // ВВР. — 1997. — № 40. — Ст. 263.
23. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст [Текст] / за ред. О. Л. Жуковської. — К. : ВПОЛ, 2004. — 960 с.
24. Брус, І. І. Спеціальні знання як підґрунтя для ефективного проведення судової експертизи / І. І. Брус // Юридичний науковий електронний журнал. — 2014. — № 4. — С. 217-220 [Електронний ресурс] Електронне наукове видання “Юридичний науковий електронний журнал”. — URL : http://www.lsej.org.ua/4_2014/58.pdf.
25. Інструкція про застосування комп’ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України, затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2004 р. № 842 [Текст] // ОВУ. — 2004. — № 44. — Ст. 228.
26. Інструкція про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органах, затв. наказом Міністерства юстиції України від 11.10.2013 р. № 1748/24280 [Текст] // ОВУ. — 2013. — № 83. — Ст. 45.
27. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора

- брехні”, зареєстр. 12.03.2013 р. за № 2521 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. — URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46058.
28. Полиграф Диана-01-М [Электронный ресурс] Санкт-Петербургская школа детекции лжи. — URL : <http://www.poligraf.sp.ru/poligraf/diana.html>.
29. Ващук, О. П. Невербальна інформація як один із видів криміналістичної інформації / О. П. Ващук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2013. — № 6–2, Том 2. — С. 110–113 [Електронний ресурс] Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: “Юриспруденція”. — URL : <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-2/29.pdf>.
30. Інструкція про порядок призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
31. Інструкція про порядок проведення атестації судового експерта експертно-кваліфікаційними комісіями Міністерства юстиції України, затв. наказом Міністерства юстиції України від 22.12.1995 р. № 32/5 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0473-95>.
32. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затв. наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05>.

Надійшла до редакції 25.11.2014

Туровець Ю. Н. Проблемные аспекты и перспективы использования в Украине полиграфа для достижения целей криминального судопроизводства

Проанализированы проблемные аспекты касательно возможности использования в криминальной процессуальной деятельности правоохранительных органов метода невербальной диагностики правдивости показаний с помощью полиграфа для раскрытия, расследования и профилактики преступной деятельности. На основании сравнительного анализа взглядов отечественных и зарубежных учёных в сфере криминалистики и судебной экспертизы определены основные проблемные аспекты использования полиграфа, аргументирована позиция об необходимости урегулирования нормативно-правового обеспечения внедрения и использования полиграфа при проведении оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий, определены пути решения теоретических и практических аспектов проблемы в рамках нового криминального процессуального законодательства Украины. Проанализированы технические возможности использования полиграфа в целях расследования преступлений. Обоснована тактическая необходимость распознавания неправдивых показаний при расследовании преступлений с помощью полиграфа. Также раскрыты собственные позиции по этому поводу и предложены конкретные предложения по усовершенствованию действующей нормативно-правовой базы, которая регламентирует порядок и возможность использования криминалистических научно-технических средств для достижения целей криминального судопроизводства.

Ключевые слова: полиграф (детектор лжи), психофизиологическая экспертиза, эксперт, специалист, вербальная и невербальная информация, досудебное расследование, криминальное судопроизводство.

Turovets, Yu. N. Problematic Aspects and Prospects of Using the Polygraph in Ukraine to Achieve the Goals of Criminal Justice

The article analyzes the problematic aspects of the possibilities of using the nonverbal method of diagnostic impressions' veracity with a polygraph in criminal procedural enforcement's activity for disclosure, investigation and prevention of crime. Based on comparative analysis of the views of domestic and foreign scientists in the fields of criminology and forensic examination the basic problematic aspects of using the polygraph were determined, the position on the need to regulate the legal provision of implementation and using the polygraph during search operations and investigation was reasoned, the ways of solving theoretical and practical aspects of the problem under the new criminal procedure law of Ukraine were determined. The technical capabilities of using the polygraph in order to investigate crimes were analyzed. Tactical necessity of recognition false testimony during investigation criminal acts with a polygraph was grounded. Also own positions on the matter were disclosed and specific suggestions to improve the current regulatory framework, which regulates the procedure and the possibility of using forensic science technical means to achieve the goals of criminal justice, were submitted.

Keywords: polygraph (lie detector), physiological examination, expert, specialist, verbal and nonverbal information, pre-trial investigation, criminal proceeding.

